

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Justyny Michniuk pt. **"Sytuacja zawodowa nauczycieli języka dolnośląskiego w szkołach na terenie Dolnych Łużyc, w wielokulturowym społeczeństwie Niemiec"**, napisanej pod kierunkiem prof. UZ dr hab. Inetty Nowosad

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska doskonale wpisuje się we współczesne dyskusje dotyczące nie tylko wielokulturowości, ale także dwujęzyczności (bilingualizmu), różnojęzyczności i wielojęzyczności. Zjawiska te stają się zarówno częścią realnego życia w takich krajach takich, jak Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Austria czy Niemcy, a w innych pozornie monokulturowych, (takich jak Polska), ważnym, choć zwykle domyślnym układem odniesienia. Przy czym w zależności od przesłanek ideologicznych dwujęzyczność, wielojęzyczność czy w końcu różnojęzyczność traktowana jest jako szansa lub jako zagrożenie. Praca ta więc podejmuje, choć w innych kontekstach i zakresie, zagadnienia, które wcześniej były analizowane, między innymi, przez takich autorów jak: Zbyszko Melosik (*Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*;) i Jerzy Nikitorowicz (np. *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*), [por. także moje rozważania zawarte w tekstach o mniejszości muzułmańskiej w Szwecji („Studia Edukacyjne”, 2013, nr 26) lub w rozdziale poświęconym językowi angielskiemu w książce *Testy edukacyjne. Dynamika selekcji i socjalizacji* (Poznań 2017)]. Wpisuje się zatem w dyskusję toczoną nie tylko w dyskursie naukowym ale także w obszarze polityki oświatowej/edukacyjnej. Można przy tym stwierdzić, że poszerza ona wiedzę nauk o edukacji wielokulturowej/międzykulturowej i polityki edukacyjnej w zakresie kształcenia nauczycieli uczących w języku mniejszości. Bardzo pozytywnie oceniam wybór problematyki i nowatorskie ujęcie podejmowanych zagadnień.

W swoim doktoracie mgr Justyna Michniuk podejmuje niezwykle istotny dla teorii i praktyki edukacyjnej problem kultury i języka mniejszości Serbołużyckiej w wielokulturowym społeczeństwie Niemiec. Jednocześnie czyni to ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu edukacyjnego, bowiem podmiotem jej badań są nauczyciele języka serbołużyckiego, ich doświadczenia i problemy. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż jest to pierwsze opracowanie o charakterze naukowym w tym obszarze. W ten sposób mgr Justyna Michniuk nie tylko analizuje i opisuje problem społeczny, kulturowy i edukacyjny ale czyni go widzialnym. Jednocześnie jej studium wpisuje się w założenia pedagogiki zaangażowanej na rzecz zmiany rzeczywistości społecznej, w tym przypadku ocalenia od zapomnienia kultury i języka grypy mniejszościowej, które znalazły się na Czerwonej Liście Zagrożonych Języków UNESCO.

Praca doktorska mgr Justyny Michniuk stanowi nie tylko kompendium wiedzy na temat mniejszości Serbołużyczan oraz ich języka i kultury ale także otwiera nowe przestrzenie dyskusji nad problemami edukacji międzykulturowej. Autorka osadziła je w kontekście polityki na rzecz wielokulturowości i wielojęzyczności.

Praca składa się z sześciu rozdziałów, wstępu, zakończenia i bibliografii oraz spisu fotografii. Przejdę teraz do omówienia i oceny kolejnych rozdziałów pracy.

W przejrzystym i bardzo dobrze napisanym wstępie autorka nakreśla pole problemowe swojej pracy. Wprowadza tu kluczowe dla jej rozważań pojęcie wielokulturowości. Sytuuje swoje badania w kontekście teorii wymiany społecznej Petera Blau, modelu wielokrotnej tożsamości oraz perspektywy podwójnego życia i hybrydalnego poczucia przynależności narodowej i językowej Elki Tschernokoshewej.

Jako cel pracy Justyna Michniuk wskazuje „zbadanie sytuacji zawodowej nauczycieli i rozpoznanie ich dylematów” pracujących w oddziałach z serbołużyckim językiem nauczania. W celu jego realizacji Autorka dokonała opisu systemu edukacyjnego Niemiec, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia w języku dolnołużyckim.

W rozdziale I zatytułowanym *Serbołużycznie na terenach współczesnych Niemiec* autorka przywołuje kontekst historyczny formowania się i rozwoju tego słowiańskiego plemienia na terenie Niemiec. Dokonuje także charakterystyki demograficznej mniejszości Serbołużyckiej oraz analizuje strukturę terytorialną Niemiec pod kątem

zamieszkiwania jej przez Serbołużyczan. Mgr Justyna Michniuk wspomina tu także o działających na terenie Niemiec instytucji wspierających zachowanie kultury Serbołużycy oraz mediów, prasy, radia i telewizji działających w tym obszarze. Podpunkt trzeci rozdziału pierwszego został poświęcony omówieniu języków Serbołużyczan: górno i dolnołużyckiego, zarówno w kontekście historycznym, jak i współczesnym. Doktorantka wprowadza tu także opis działań ośrodka WITAJ na rzecz zachowania kultury i języka serbołużycy. Trafnie odwołuje się również do roli Kościoła ewangelickiego jako czynnika chroniącego język serbołużycy. Rozdział ten oceniam bardzo pozytywnie.

Rozdział drugi został zatytułowany: *Serbołużycy jako mniejszość narodowa w Niemczech*. W istocie autorka omawia tu szerszy kontekst funkcjonowania Serbołużyczan – odwołując się szczegółowo nie tylko do dokumentów i przepisów obowiązujących w Niemczech (na terenie Saksonii i Branderburgii) ale także w Unii Europejskiej oraz Parlamencie Europejskim. Interesującego wglądu w ten problem dostarcza także starannie przeprowadzona analiza organizacji wspierających Serbołużyczan, a także szczegółowy opis działań rządu Branderburgii na rzecz rozwoju języka dolnołużyckiego. Rozdział ten oceniam bardzo dobrze, jako wnikliwe studium uwarunkowań formalno-prawnych.

Rozdział III, *Tradycje i zwyczaje na Dolnych Łużycach o troska o zachowanie kultury mniejszościowej* jest znakomicie napisanym kompendium wiedzy na temat kultury mniejszości Serbołużyczan. Przeczytałam go z zainteresowaniem, doceniając wkład pracy doktorantki i podjęty trud badań antropologicznych, który dał jej unikatowy wgląd i dostarczył nowych kontekstów analizowanego problemu. Mamy tutaj, między innymi, analizę pocztówek reklamujących Spreewald, (także ze zbiorów własnych doktorantki), broszur informacyjnych oraz opisy regionalnych przykładów folkloryzacji (począwszy od warsztatów malowania, marketingu lokalnych potraw poprzez wykorzystywanie elementów stroju lużyckiego w nowych trendach mody niemieckiej, aż po iluzoryczny i idylliczny obraz kultywowania kultury serbołużycy przekazywany przez lokalne media). Autorka dokonała w tym rozdziale także etnograficznego zapisu tradycji Serbołużyczan, układając je w kalendarz obrazujący pory roku oraz najważniejsze święta religijne i etniczne. Rozdział ten zawiera unikatowy

materiał fotograficzny i bez wątpienia wzbogaca rozważania w eksplorowanym obszarze.

Kolejny punkt tego rozdziału został poświęcony problemowi tożsamości Serbołużyczan. Autorka odwołała się w nim do konstruktów człowieka pogranicza, koncepcji życia hybrydalnego. Zastosowanie znalazła tu, między innymi, koncepcja tożsamości zbiorowej, która posłużyła Autorce do swoistej typologii współczesnych Serbołużyczan, w której wyróżniła siedem grup. Rozdział ten oceniam wysoko, jako zawierający unikatowe materiały o charakterze etnograficznym, do których Autorka odniosła się w sposób refleksyjny i świadczący o znacznym doświadczeniu w eksplorowanym obszarze.

W rozdziale IV doktorantka przedstawia metodologiczne podstawy badań własnych. Mgr Justyna Michniuk umieszcza swoje badania w sposób trafny, w świetle poczynionych przez nią założeń, w perspektywie jakościowej. Autorka omawia w tym rozdziale przedmiot i cele badań oraz przedstawia problemy badawcze, następnie przechodzi do omówienia (metod i technik badań, charakteryzuje teren badań i próbę badawczą oraz organizację i przebieg badań. Niezwykle interesujący i świadczący o dużej dojrzałości badawczej jest przygotowany do potrzeb badań „model badawczy”, oparty na teorii wymiany społecznej Petera Blaua, modelu różnic kulturowych Lewisa oraz perspektywa podwójnego życia/hybrydazacji serbołużyckiej tożsamości Elki Tschernokoshewej. W rozdziale tym zawarto także możliwe konteksty interpretacyjne uzyskanych rezultatów badań. W całości rozdział ten daje syntetyczny i zintegrowany wgląd w sposób myślenia doktorantki o prowadzonych badaniach oraz interpretacji ich wyników.

Uważam, że w świetle przyjętych założeń, wybór problemu badawczego doktorantki jest trafny. Chciałabym jednak wskazać na możliwość prowadzenia badań w tym obszarze dotyczących poczucia tożsamości trzech pokoleń Serbołużyczan. W sposobie myślenia mgr Justyny Michniuk, jej wrażliwości na różnicę kulturową i zaangażowaniu w kwestię zachowania kultury serbołużyckiej widzę potencjał do prowadzenia takich badań. Szczególnie, że sama doktorantka wskazuje na pojawianie się tego problemu podczas prowadzonych wywiadów (np. problemy z identyfikacją, występujące w rodzinach nauczycieli – s. 161).

Mgr Justyna Michniuk wyłoniła dwa problemy główne:

1. Jaki jest potencjał kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli języka dolnołużyckiego w Niemczech?

2. Jaki jest obraz sytuacji zawodowej nauczycieli (i wychowawców) języka dolnołużyckiego w Niemczech? (s. 165)

Oraz 13 problemów szczegółowych.

W mojej ocenie część problemów szczegółowych mogłoby z powodzeniem stanowić dyspozycje do wywiadu. Część z kolei to problemy, na które autorka znalazła odpowiedź w części teoretycznej pracy.

Rozdział piąty poświęcony został kształceniu nauczycieli języka dolnołużyckiego oraz ich rozwojowi zawodowemu. Autorka opisuje w nim podstawy formalno-prawne kształcenia dwujęzycznego na terenie Niemiec. Następnie analizuje system kształcenia nauczycieli w tym obszarze, wraz z systemem doksztalcania i doskonalenia zawodowego. Znajduje się tu także opis działań na rzecz nauczania bilingwalnego w ramach organizacji WITAJ. Rozważyłabym, w przypadku druku pracy, przeniesienie tego rozdziału przed rozdział metodologiczny i oddzielenie dwóch procesów badawczych. W istocie, doktorantka rozpoczyna badania monograficzne, daleko wykraczające poza monografię pedagogiczną, choćby ze względu na przeprowadzone badania etnograficzne (których wprawdzie nie uwzględniła w opisie podstaw metodologicznych badań własnych, ale które wykonała) już od rozdziału pierwszego pracy. Nie jest to uwaga krytyczna a jedynie służąca wskazaniu możliwości nieznacznego przebudowania struktury pracy. Rozdział ten oceniam bardzo pozytywnie.

Ostatni, obszerny rozdział zawiera analizę wywiadów narracyjnych przeprowadzonych wśród 24 nauczycieli pracujących w szkołach lub przedszkolach z językiem serbołużyckim, w tym także emerytowanych pedagogów. Badania te mają charakter unikatowy, ponieważ dotarcie do tej grupy było możliwe wyłącznie dzięki związkom doktorantki z tym, określanym przez nią jako niechętnie badaniom i hermetyczne – środowiskiem (s. 263). Wywiady prowadzono w językach: niemieckim i dolnołużyckim. Autorka wyodrębniła tu siedem obszarów problemowych, które nazywa blokami tematycznymi: motywy dotyczące wyboru drogi zawodowej, nauczyciel w kontekście kultury i pochodzenia serbołużyckiego, przygotowanie do zawodu i pierwsze lata pracy w zawodzie, rozwój i doskonalenie zawodowe nauczycieli w zakresie języka dolnołużyckiego, środowisko pracy nauczycieli języka serbołużyckiego, problemy

nauczycieli języka dolnołużyckiego i wychowawców w palcówkach WITAJ oraz przyczyny zaniku języka dolnołużyckiego (s. 262). Ten rozdział zawiera unikatowy materiał badawczy dający wgląd w problemy tożsamości serbołużyckiej oraz społeczno-kulturowe konteksty nauczania języka serbołużyckiego w szkołach na terenie Niemiec. Odzwierciedlone zostały tu problemy, których doświadcza każda mniejszość etniczna, takie, jak: deprecjonowanie kultury i języka przez członków kultury dominującej, nienawiść do własnego języka i kultury, dyskryminacja Serbołużyczan z uwagi na ich odrębną tożsamość kulturową. Rozdział ten kończą istotne dla praktyki edukacyjnej wnioski i rekomendacje (s. 314), które stanowią bardzo dobre zwieńczenie pracy.

W podsumowaniu mojej recenzji stwierdzam, że niezależnie od drobnych uwag, moja opinia odnośnie poziomu przedstawionej do oceny pracy doktorskiej jest wysoka. Wielokulturowość i związana z nią wielojęzyczność wzbudza w nas fascynację a ostatnio coraz częściej niepokój czy nawet lęk. Problemy edukacji wielokulturowej dotyczą zarówno społeczeństw, które zamieszkiwane są przez różne grupy etniczne i rasy, ale także tych, które pozornie homogeniczne traktują wielokulturowość jako zawsze domyślny ale realny układ odniesienia. Jest więc to problem aktualny i ważny, należy więc bardzo pozytywnie ocenić sam zamysł podjęcia tej problematyki przez mgr Justynę Michniuk. Z uwagi na podjęte przez Autorkę problemy, eksplorowane źródła i zastosowane metody badań praca ma charakter unikatowy. Zdecydowanie rekomenduję wydanie pracy drukiem, i jeśli to możliwe przetłumaczenie jej na język serbołużycki/niemiecki.

Trzeba podkreślić, iż doktorantka erudycyjnie wykorzystwała bogatą literaturę przedmiotu (578 pozycji bibliograficznych) oraz materiały źródłowe (także etnograficzne), także w języku niemieckim i serbołużyckim, w tym dokumenty archiwalne. Na kartach dysertacji widać wyraźnie zaangażowanie badawcze Autorki, które w sposób znaczący podnosi wartość jej analiz.

Rozważania mgr Justyny Michniuk świadczą o tym, że jest autorką świadomą i dojrzałą oraz prowadzi dyskurs naukowy w sposób poprawny merytorycznie. Ponadto, w sposób nie budzący zastrzeżeń zaprojektowała ona oraz przeprowadziła badania empiryczne, a następnie poprawnie zinterpretowała uzyskane wyniki. Zarówno sformułowane przez mgr Justynę Michniuk tezy są zasadne w świetle przeprowadzonych

przez nią badań, jak i w kontekście współczesnej wiedzy z zakresu nauk o edukacji. Trudno też nie dostrzec, że przedmiotowa dysertacja rzuca nowe światło na problem wielokulturowości i wielojęzyczności, co może stanowić dobrą podstawę do projektowania działań pedagogicznych w tym obszarze. W tym kontekście doktorat mgr Justyny Michniuk ma charakter aplikacyjny. Na zakończenie pragnę stwierdzić, iż recenzowana rozprawa spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim, określone w art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003, w związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr Justyny Michniuk do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Agnieszka Gromulowa - Melolik